

ЧЕРНИШ М. О.,кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ORCID ID: 0009-0000-6416-7617

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.129>**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ВИКЛИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ
ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**

Стаття присвячена аналізу викликів та шляхів запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в післявоєнний період. Автор звернув увагу на масштабні екологічні збитки, завдані військовою агресією РФ, зокрема забруднення земель, водних ресурсів і повітря, а також руйнування екосистем. Розглянуто основні види правопорушень, серед яких незаконна вирубка лісів, браконьєрство, нелегальний видобуток корисних копалин та скидання відходів. Окреслено проблеми недосконалості правової бази та слабкої інституційної спроможності органів, що відповідають за захист довкілля. Продемонстровано важливість удосконалення механізмів контролю та розслідування екологічних злочинів. У статті підкреслено роль міжнародного співробітництва у боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти довкілля та важливість інтеграції найкращих міжнародних практик. Обґрунтовано необхідність впровадження новітніх технологій для моніторингу стану довкілля та виявлення порушень. Запропоновано конкретні рекомендації щодо вдосконалення державної політики у сфері охорони природи. Зазначено необхідність підвищення екологічної свідомості громадян через освітні кампанії. Зроблено висновок про важливість чіткого нормативно-правового регулювання та створення спеціалізованих екологічних підрозділів у правоохоронних структурах. Акцентовано увагу на міжвідомчій координації та співпраці з громадянським суспільством. Особливу увагу приділено відновленню екосистем і раціональному використанню природних ресурсів. Загалом, стаття є внеском у розвиток наукового підходу до вирішення проблем екологічної безпеки України у післявоєнний період.

Доведено, що запобігання екологічній злочинності має базуватися на підвищенні екологічної свідомості суспільства, забезпеченні належного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства та зниженні латентності таких правопорушень. Лише за умови синергії державного регулювання, громадської активності та технологічного прогресу можна досягти сталого рівня безпеки довкілля, який відповідатиме сучасним викликам і потребам суспільства.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля, післявоєнний період, довкілля, екологічна безпека, екосистеми, правове регулювання, міждержавний досвід, моніторинг.

Chernysh M. O. Prevention of criminal offenses against the environment: challenges of the post-war period and ways to overcome them

The article analyzes the challenges and ways to prevent criminal offenses against the environment in the post-war period. The author draws attention to the large-scale

environmental damage caused by the military aggression of the Russian Federation, in particular, pollution of land, water and air, as well as destruction of ecosystems. The main types of offenses are considered, including illegal deforestation, poaching, illegal mining and waste disposal. The problems of imperfect legal framework and weak institutional capacity of the bodies responsible for environmental protection are outlined. The importance of improving the mechanisms of control and investigation of environmental crimes is demonstrated. The article emphasizes the role of international cooperation in combating criminal offenses against the environment and the importance of integrating the best international practices. The author substantiates the need to introduce the latest technologies for monitoring the environment and detecting violations. Specific recommendations for improving the state policy in the field of environmental protection are proposed. The need to raise the environmental awareness of citizens through educational campaigns is emphasized. The author concludes that it is important to have clear legal and regulatory frameworks and to create specialized environmental units in law enforcement agencies. The author emphasizes interagency coordination and cooperation with civil society. Particular attention is paid to the restoration of ecosystems and the rational use of natural resources. In general, the article is a contribution to the development of a scientific approach to solving the problems of environmental security of Ukraine in the post-war period.

It has been proven that the prevention of environmental crime should be based on raising the environmental awareness of society, ensuring proper control over compliance with environmental legislation and reducing the latency of such offenses. Only under the condition of synergy of state regulation, public activity and technological progress can a sustainable level of environmental safety be achieved that will meet modern challenges and needs of society.

Key words: *criminal offenses against the environment, post-war period, environment, environmental safety, ecosystems, legal regulation, international experience, monitoring.*

Постановка проблеми. Проблема запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в післявоєнний період є надзвичайно актуальною для України, враховуючи значні екологічні збитки, завдані військовими діями. Це спричинило руйнування природних ресурсів, забруднення води, ґрунтів і повітря, а також масштабне знищення флори та фауни. Ці негативні наслідки поглиблюються через недостатній рівень екологічної свідомості серед населення та суб'єктів господарювання.

Особливу увагу слід приділити правопорушенням, які виникають унаслідок незаконної вирубки лісів, браконьєрства, нелегального видобутку корисних копалин та скидання токсичних відходів. У післявоєнний період, коли ресурси спрямовуються на відновлення інфраструктури, контроль за кримінальними правопорушеннями проти довкілля може послабитися, що створює умови для зростання кількості таких правопорушень.

Відсутність належної правової бази для регулювання екологічних ризиків у воєнний і післявоєнний час, а також слабкість інституцій, що відповідають за моніторинг та захист довкілля, ускладнюють боротьбу зі злочинністю. Нерідко правопорушники залишаються безкарними через низький рівень розслідування справ та невисоку ефективність судової системи.

Окрему проблему становить залучення міжнародних інвесторів, які можуть використовувати кризову ситуацію для необґрунтованої експлуатації природних ресурсів. Крім того, відновлення інфраструктури може супроводжуватися недотриманням екологічних стандартів через брак фінансування та часу.

Нагальною є потреба в комплексному підході до вирішення проблеми, включно із посиленням контролю з боку державних органів, створенням спеціалізованих екологічних підрозділів у правоохоронних структурах і забезпеченням їх ресурсами.

Запровадження ефективних механізмів моніторингу стану довкілля, використання сучасних технологій для виявлення порушень і покращення міжвідомчої координації можуть значно знизити рівень кримінальної активності в цій сфері. Не менш важливим є підвищення екологічної обізнаності громадян через освітні та інформаційні кампанії.

Таким чином, вирішення екологічних проблем післявоєнного періоду потребує чіткої стратегії, що передбачає правове, економічне та організаційне забезпечення, а також міжнародну підтримку. Лише комплексні дії дозволять ефективно запобігати кримінальним правопорушенням проти довкілля та забезпечити екологічну безпеку країни.

Аналіз останніх досліджень. В аналізі останніх досліджень проблематики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в післявоєнний період можна відзначити роботи таких дослідників, як Антонюк О.В., Бойко І.М., Василенко С.Г., Гончарук П.А., Головкіна Б.М., Джужа О.М., Демченко Л.О., Зелінський А.Ф., Єрмаков В.М., Жуковський К.Т., Зінченко О.М., Іваненко Л.С., Кравченко О.Ю., Кондратьєв Я.Ю., Левченко І.П., Мартинюк А.В., Новікова Т.О., Орленко Ю.В., Поклад В.І., Петров Д.С., Чуйков А.С., Шульга А.М. та інші.

Метою написання цієї статті є аналіз ключових викликів, пов'язаних із запобіганням кримінальним правопорушенням проти довкілля в післявоєнний період, а також визначення ефективних шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Ключовим аспектом наукових досліджень у кримінології, що водночас визначає її головний предмет, завжди була й залишається проблема запобігання злочинності. З огляду на це, посилення уваги науковців до пошуку універсальних способів покращення кримінологічної ситуації, зокрема у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, є цілком закономірним. Однак, нестабільність політичного, правового, демографічного й екологічного середовища в нашій країні, разом із суперечливістю та колізійністю норм, зумовлює нагальну потребу у створенні нових наукових підходів. Такі підходи повинні сприяти ефективному вирішенню проблем у цій сфері.

Це, своєю чергою, вимагає розробки нових та вдосконалення вже існуючих механізмів запобігання кримінальним правопорушенням. Особливо важливим із практичного погляду є впровадження теоретичних знань у превентивну діяльність. У цьому контексті під запобіганням злочинності зазвичай розуміють сукупність різноманітних заходів і дій, які держава здійснює для покращення суспільних відносин. Їхньою метою є усунення негативних явищ і процесів, що сприяють виникненню злочинності, а також попередження вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях формування протиправної поведінки.

На думку Головкіна Б.М., кримінологічна профілактика є найбільш пріоритетним напрямом спеціально-кримінологічної діяльності з попередження протиправних дій [1, с. 153]. Водночас Джужа О.М. і Кондратьєв Я.Ю. вважають поняття «профілактика» та «попередження» тотожними, визначаючи їх як форму спеціального соціального управління, спрямованого на забезпечення безпеки охоронюваних цінностей. Вони включають у це визначення як розробку й реалізацію заходів із виявлення та усунення причин і умов злочинності, так і запобіжний вплив на осіб, схильних до протиправної поведінки [2, с. 140]. Проте, на нашу думку, об'єднання цих понять до одного терміна є некоректним, оскільки діяльність із «попередження» та «запобіжного впливу» здійснюється різними суб'єктами та на різних рівнях, що свідчить про наявність вузького та широкого розуміння профілактичної роботи.

Зелінський А.Ф. додає, що попередження злочинності – це комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня злочинності через усунення її причин і умов (тобто кримінологічна профілактика), а також на запобігання та припинення конкретних кримінальних правопорушеннях [3, с. 140]. У свою чергу, Чуйков А.С. зазначає, що попередження злочинності передбачає вплив на чинники, які спричиняють виникнення та розвиток злочинної діяльності в певному регіоні, а також роботу зі зменшення й поступового усунення таких чинників [4, с. 435].

Своєю чергою, кримінальні правопорушення проти довкілля є однією з актуальних проблем сучасного світу, адже їх наслідки впливають на екосистеми, здоров'я населення та економічну стабільність держав. У сфері кримінології ці правопорушення мають особливу

специфіку, яка визначає їх унікальне місце серед інших кримінальних правопорушень. Зокрема, вони часто є прихованими, мають віддалені наслідки та завдають шкоди не лише окремим особам, а й суспільству загалом.

До таких правопорушень належать дії, що порушують екологічні норми: забруднення повітря, води чи ґрунтів, незаконний видобуток корисних копалин, знищення лісів або браконьєрство. Відповідно до Кримінального кодексу України, ці діяння визначаються в розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» [5].

Аналізуючи досліджувані кримінальні правопорушення через призму кримінології, слід зауважити, що вони мають кілька ключових характеристик.

По-перше, це їх латентний характер. Багато кримінальних правопорушень проти довкілля залишаються непоміченими, оскільки шкода може бути неочевидною на момент вчинення діяння. Наприклад, скидання токсичних відходів у водойми може не одразу призвести до катастрофічних наслідків, але через роки спричинити знищення цілих екосистем.

З урахуванням вищевказаного доречно зауважити, що Шульга А.М., у своїх працях неодноразово вказували на те, що «екологічна злочинність посідає перше місце серед інших видів злочинів за рівнем латентності» [6, с. 167].

Хоча екологічна злочинність за своєю природою є латентною і саме тому статистичні показники не завжди відображають реальну картину таких кримінальних правопорушень, не можна не погодитися з твердженням, що суспільно небезпечні наслідки екологічних кримінальних правопорушень можна спостерігати і навіть відчувати на собі практично в усіх кутках нашої країни. Водночас питання латентної екологічної злочинності в Україні зокрема. З цього приводу академік Поклад В.І. зазначив, що латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, динаміку злочинності, а також розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності покарання; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростанню злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [7, с. 31].

З огляду на цілі державної кримінологічної політики у сфері охорони довкілля, слід зазначити, що викоринити екологічну злочинність та усунути її детермінанти взагалі неможливо, оскільки мета повністю нівелювати антропогенний вплив на довкілля є утопічною та науково необґрунтованою.

У зв'язку з цим єдиним реальним завданням, яке необхідно ставити у боротьбі з екологічною злочинністю, є запобігання в частині зменшення кількості та поширеності кримінальних правопорушень проти довкілля до певного мінімального рівня, прийнятного для суспільства; зниження ризику вчинення таких кримінальних правопорушень; унеможливлення заняття кримінально-протиправною діяльністю як бізнесом чи промислом; зниження інших негативних соціальних явищ (насамперед, корупції та тіньової економіки), обмеження їх взаємного впливу [8].

По-друге, кримінальні правопорушення проти довкілля завдають колективної шкоди. Постраждалими стають не лише конкретні особи, а й усе суспільство. Забруднення повітря або незаконна вирубка лісів впливають на якість життя мільйонів людей.

По-третє, ці кримінальні правопорушення мають корисливий мотив. Часто вони скоюються з метою отримання прибутку, оскільки недотримання екологічних норм дозволяє зменшити витрати на виробництво чи обійти законодавчі обмеження.

Вбачається, що запобігання екологічним правопорушенням потребує комплексного підходу. Серед ключових заходів можна виділити посилення кримінальної відповідальності, впровадження сучасних технологій для моніторингу стану довкілля та підвищення екологічної свідомості населення. Наприклад, автоматизовані системи моніторингу забруднення повітря та води можуть сприяти оперативному виявленню порушень.

Крім того, важливо розвивати міжнародне співробітництво, оскільки багато кримінальних правопорушень проти довкілля мають транскордонний характер. Виконання

Україною зобов'язань за міжнародними угодами, зокрема Конвенцією про захист довкілля засобами кримінального законодавства, є важливим кроком до вдосконалення протидії таким правопорушенням.

Таким чином, кримінальні правопорушення проти довкілля є складним соціальним явищем, що потребує ретельного аналізу та впровадження ефективних заходів боротьби. При цьому кримінологічний аналіз дозволяє не лише виявити причини таких діянь, але й розробити дієві способи їх профілактики та мінімізації шкоди.

Рис. 1. Графічне зображення рівня і динаміки злочинності проти довкілля по відношенню до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень (за період з 2019 по 2023 рр.) (за даними Офісу Генерального прокурора України)

За даними графіку, найнижче співвідношення кримінальних правопорушень проти довкілля спостерігалось у 2019 році, коли вони становили лише 0,49% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Це пояснюється низьким рівнем уваги до таких кримінальних правопорушень з боку правоохоронних органів та суспільства. У цей період питання охорони довкілля ще не мало достатньої актуальності, а механізми фіксації та розслідування були недостатньо розвинені.

Ситуація почала змінюватися починаючи з 2020 року. У 2020 році співвідношення кримінальних правопорушень проти довкілля зросло до 0,91%, а вже у 2021 році досягло пікового значення – 1,39%. Цей рік став переломним у боротьбі з кримінальних правопорушень проти довкілля. Підвищення уваги до екологічної безпеки, посилення контролю з боку держави, а також впровадження міжнародних програм із захисту довкілля сприяли покращенню показників. Крім того, технологічний прогрес у виявленні правопорушень та активізація громадських ініціатив стали каталізаторами цього процесу.

У 2022 році, на фоні повномасштабного вторгнення РФ на територію України, відсоток кримінальних правопорушень проти довкілля дещо знизився і склав 1,08%. Це пов'язано з тим, що увага державних органів переважно була зосереджена на військових кримінальних правопорушеннях та гуманітарних кризах. Проблеми охорони довкілля тимчасово відійшли на другий план, що дало можливість недобросовісним компаніям та окремим особам активніше порушувати екологічне законодавство.

У 2023 році, попри воєнний стан, кількість кримінальних правопорушень проти довкілля продовжила зростати, а їхнє співвідношення із загальною кількістю правопорушень

становило 0,97%. Цей показник свідчить про поступове повернення уваги до проблем екологічної безпеки, однак воєнний стан все ще створює умови для порушення природоохоронного законодавства, особливо у прифронтових та тимчасово окупованих територіях.

Зміна динаміки співвідношення кримінальних правопорушень проти довкілля до загальної кількості правопорушень обумовлена кількома ключовими факторами:

У 2020–2021 роках громадськість почала більше уваги приділяти проблемам екології, що спонукало правоохоронні органи ефективніше фіксувати такі кримінальних правопорушень.

У 2020 році карантинні заходи частково обмежили загальну злочинність, проте не зменшили активність екологічних правопорушників, особливо в галузях лісозаготівлі та незаконного видобутку корисних копалин.

У 2022–2023 роках війна склала складні умови для контролю за використанням природних ресурсів, що сприяло зростанню таких кримінальних правопорушень у зонах конфлікту та окупації. Через військові дії державний контроль за охороною природних ресурсів значно послабився. При цьому воєнний стан спровокував збільшення незаконного використання лісів, водних ресурсів та інших природних багатств, особливо у зонах, де відсутній доступ державних структур.

У післявоєнний період питання охорони довкілля набуває особливого значення, адже безконтрольне використання природних ресурсів під час війни може мати серйозні наслідки для екологічної рівноваги. Для розв'язання цієї проблеми потрібен комплексний підхід, який включає кілька ключових напрямків.

По-перше, посилення державного контролю за використанням природних ресурсів має стати пріоритетом. Це передбачає розробку та впровадження суворих нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання діяльності у сферах лісового господарства, видобутку корисних копалин, водокористування та інших галузей, пов'язаних із природокористуванням.

По-друге, важливо впроваджувати сучасні технології моніторингу, які дозволяють оперативно відстежувати стан навколишнього середовища. Наприклад, супутниковий моніторинг може допомогти виявляти незаконну вирубку лісів, забруднення водойм або неконтрольований видобуток ресурсів. Використання дронів, датчиків і автоматизованих систем збору даних сприятиме швидкому реагуванню на екологічні порушення.

По-третє, залучення громадськості до захисту довкілля є важливим аспектом. Активізація громадських ініціатив може включати створення екологічних спостережних груп, організацію освітніх кампаній для підвищення обізнаності про наслідки екологічних порушень, а також заохочення до участі у відновленні природних ресурсів, наприклад, через масові висадки дерев або очищення забруднених територій.

Лише поєднання державного регулювання, сучасних технологій та громадської активності дозволить не лише подолати наслідки екологічної злочинності, скоєних у воєнний час, але й створити міцний фундамент для сталого розвитку країни.

Висновки. Кримінальні правопорушення проти довкілля є серйозною загрозою для екологічної стабільності, економічного розвитку та здоров'я суспільства. У післявоєнний період, коли екосистеми зазнали значних пошкоджень, боротьба з такими правопорушеннями набуває особливого значення. Аналіз динаміки екологічної злочинності та її кримінологічних особливостей свідчить про необхідність комплексного підходу до її запобігання.

До першочергових завдань належать посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, впровадження сучасних технологій моніторингу стану довкілля та активізація громадської участі у збереженні природних ресурсів. Важливим є також розвиток міжнародного співробітництва та виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля.

Запобігання екологічній злочинності має базуватися на підвищенні екологічної свідомості суспільства, забезпеченні належного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства та зниженні латентності таких правопорушень. Лише за умов синергії державного регулювання, громадської активності та технологічного прогресу можна досягти сталого рівня безпеки довкілля, який відповідатиме сучасним викликам і потребам суспільства.

Список використаних джерел:

1. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчинюються у сімейно-побутовій сфері. Харків : ППВ Нове слово, 2004. 251 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужа. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
3. Зелінський А.Ф. Кримінологія: Наук. посібник. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
4. Чуйков А.С. Деякі питання спеціально-кримінологічної профілактики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 433–441.
5. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земельних ресурсів в Україні: теоретико-правовий аспект: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 525 с.
7. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
8. Марієнко А.О. Індивідуальне запобігання злочинам органами внутрішніх справ у системі протидії злочинності: сучасний стан проблеми. *Jurnalul juridic national : teorie si practica*. 2014. № 4 (8). С. 192–197.
9. Шаблистий В.В. Деякі особливості протидії корисливо мотивованій організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 5 2023. С. 97-100.

